

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-3-10>

УДК 616.89–008.441.44–055.2: 001.891

Яна ШАПОВАЛ

аспірантка кафедри кризової психології,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

<https://orcid.org/0009-0006-4537-2248>

e-mail: yashapoval07@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЇВ ЖІНОК СЕРЕДНЬОГО ДОРОСЛОГО ВІКУ, ЯКІ МАЛИ ДОСВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Окреслено та охарактеризовано етапи експериментальної частини дисертаційного дослідження. На першому етапі був проведений теоретичний аналіз наукових джерел, у яких вивчається процес формування життєвих сценаріїв жінок середнього дорослого віку, які мали досвід сексуального насильства. На другому етапі визначено завдання, обґрунтовано вибірку, розроблено програму дослідження, визначено етапи дослідження, здійснено вибір методів, кількісного та якісного аналізу отриманих даних. На третьому етапі – проведена комплексна оцінка психологічних особливостей життєвих сценаріїв жінок середнього дорослого віку, які мали досвід сексуального насильства. На четвертому етапі – отримані результати покладені в основу розробки програми комплексного психотерапевтичного супроводу жінок середнього віку, які пережили сексуальне насильство. На п'ятому етапі – оцінено ефективність програми супроводу.

Ключові слова: емпіричні методи, психофізіологічні вимірювання, індивідуалізований підхід, посттравматичний психічний стан, психологічний супровід.

Yana SHAPOVAL

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

ORGANISATIONAL ASPECTS OF RESEARCHING THE CHARACTERISTICS OF LIFE SCENARIOS OF MIDDLE-AGED WOMEN WHO HAVE EXPERIENCED SEXUAL VIOLENCE

The study is aimed at revealing the complex interrelation of the psychological characteristics of life scripts in middle-aged women who have experienced sexual violence. The main goal is to describe the specific features of the organization and structural components of conducting an empirical study on the psychological characteristics of life scripts in middle-aged women with a history of sexual violence. The stages of the experimental part of the dissertation research are outlined and characterized. At the first stage, a theoretical analysis of scientific sources was conducted, examining the process of life script formation in middle-aged women who have experienced sexual violence, along with its various aspects and levels. The second stage involved setting the research objectives, substantiating the sampling, designing the research program, determining the research stages, selecting methods appropriate to the purpose and tasks of the study, and conducting both quantitative and qualitative analyses of the obtained data. During the third stage, a comprehensive assessment of the psychological characteristics of life scripts in middle-aged women who had experienced sexual violence was

carried out. The fourth stage focused on utilizing the obtained results to develop a comprehensive psychotherapeutic support program for middle-aged women who had undergone sexual violence, as well as testing the experimental intervention program, which included specially designed sessions. The fifth stage involved evaluating the effectiveness of the support program based on the repeated application of diagnostic tools. The study is grounded in empirical methods, including: the Posttraumatic Cognitions Inventory (E. B. Foa, A. Ehlers, D. M. Clark, D. F. Tolin, S. M. Orsillo), the PSCQ methodology, the Sacks-Sydney Sentence Completion Test, the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC-10), the «Author's Life Choice» Inventory (O. Hryniowa), the Posttraumatic Growth Inventory (PTGI), the Brief COPE – 26, and S. Maksymova's Early Childhood Decisions Inventory. To assess differences, both parametric and non-parametric criteria were applied in accordance with statistical requirements. Qualitative, comparative, regression, and factor analyses were conducted. The application of this comprehensive methodology allows for a deeper understanding of the interconnection between cognitive, emotional, motivational-value, and behavioral components of the life scripts of middle-aged women who have experienced sexual violence.

Keywords: empirical methods, psychophysiological measurement, individualized approach, posttraumatic mental state, psychological support.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблематика психологічних наслідків сексуального насильства у жінок середнього дорослого віку на сьогодні посідає центральне місце в межах клінічної, кризової та геронтопсихології, оскільки пов'язана не лише з посттравматичними змінами особистості, а й з трансформацією базових сценарних структур, що детермінують життєвий шлях індивіда. Особливої актуальності набуває вивчення саме життєвих сценаріїв таких жінок, оскільки цей конструкт виконує інтегративну функцію у побудові наративної ідентичності, слугує механізмом кодування травматичного досвіду та, одночасно, може бути джерелом внутрішніх конфліктів, ригідності або ж, навпаки, ресурсної трансформації.

Важливим є розгляд важливості організації та структури проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей життєвого сценарію жінок середнього дорослого віку, які мали досвід сексуального насильства. Розкриваючи цей аспект, доцільно спрямувати дослідження на розбудову наукового фундаменту для розуміння та покращення стратегій комплексного психотерапевтичного супроводу жінок середнього віку, які пережили сексуальне насильство, що визначає не тільки ефективність психологічної інтервенції, а й її відповідність сценарним особливостям, внутрішній логіці особистісного розвитку та адаптаційним ресурсам постраждалих.

Використання емпіричних методів та аналізу показників дозволить виявити ключові фактори, що впливають на процес формування життєвого сценарію жінок середнього дорослого віку, які мали досвід сексуального насильства. У подальшому це сприятиме

пошуку інноваційних методів, що можуть служити фундаментом для подальших досліджень та практичного впровадження в сфері кризової психології, психотерапії травми, психопрофілактики та реабілітаційної підтримки жінок із досвідом сексуального насильства.

Аналіз досліджень та публікацій

Аналіз сучасного наукового доробку виявляє багатовимірність підходів до вивчення психологічних наслідків травматичного досвіду, особливо у контексті формування життєвих сценаріїв. О. Власова-Чмерук [2] досліджує вплив екстремальних обставин на формування життєвої перспективи, що релевантно для аналізу психотравматичного досвіду. К. Карут [5] розкриває механізми травми та шляхи її психотерапевтичного опрацювання. О. Саннікова [9] розглядає схильність до подолання труднощів як прояв резильєнтності. С. Литвиненко і В. Ямницький [6] підкреслюють феноменологічні й трансгенераційні аспекти травми. О. Туриніна [10] описує наслідки травмуючих ситуацій та обґрунтовує потребу в цілісному супроводі. І. Заєць та А. Шевенко [4] висвітлюють можливості інтеграції діагностики в емпіричні дослідження. І. Москальов і Д. Лисенко [7] акцентують на значущості статистичної валідності у психологічних дослідженнях. Сукупно ці праці становлять основу для побудови моделі вивчення життєвих сценаріїв жінок із досвідом сексуального насильства.

Формулювання цілей статті

Мета статті – охарактеризувати особливості організації та структурні компоненти проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей життєвого сценарію жінок середнього дорослого віку, які мали досвід сексуального насильства, з урахуванням когнітивних, афективних, поведінкових та мотиваційно-ціннісних детермінант, що визначають характер їхньої адаптації, самоідентифікації та інтеграції травматичного досвіду.

Виклад основного матеріалу

Питання визначення психологічних особливостей життєвих сценаріїв жінок середнього дорослого віку які мали досвід сексуального насильства, потребує окреслення концептуальних меж послідовного вивчення проблеми. Головними складовими життєвих сценаріїв жінок середнього дорослого віку які мали досвід сексуального насильства, визначено: образ Я, що відображає уявлення людини про себе; образ світу, що розкривається через уявлення особистості про світ, людей;

взаємовідносини з оточуючими людьми; актуальний емоційний стан людини; та ціннісні орієнтації особистості. Враховуючи наявність у структурі життєвого сценарію особистості складових, вважаємо доцільним піддати аналізу зазначений феномен через призму системного підходу. Зауважимо, що відповідно до принципу системності, «явища слід розглядати з точки зору цілого як такі, що мають властивості, які не можливо відокремити від її фрагментів та частин» [1]. При цьому під системою слід розуміти «комплекс таких вибірково задіяних компонентів, у яких взаємодія та взаємовідношення набувають характер взаємоспівдії компонентів для отримання сфокусованого корисного результату [3].

У дисертаційному дослідженні виходимо з того, що цілісна структура життєвого сценарію жінок середнього дорослого віку, які мали досвід сексуального насильства, представлена чотирма компонентами, а саме: когнітивним, емоційним, мотиваційно-ціннісним та поведінковим. Кожен із зазначених компонентів вміщений у цілісну структуру життєвого сценарію та розкриває зазначені його складові.

Когнітивний компонент життєвого сценарію жінок середнього дорослого віку, які пережили сексуальне насильство, являє собою складну систему уявлень, переконань і смислових конструктів, що сформувалися під впливом глибоко травматичного досвіду. Ці когнітивні утворення мають як інтрапсихічний, так і інтерперсональний вимір, оскільки включають водночас уявлення про власну ідентичність, інтерпретацію поведінки інших людей, а також загальне бачення навколишнього світу як місця, в якому відбувається взаємодія з реальністю. У контексті пережитої травми сексуального характеру такі уявлення здебільшого формуються в умовах глибокого дистресу, порушення базової довіри, втрати відчуття безпеки й автономії, що в подальшому призводить до усталеності негативного когнітивного фільтру.

Емоційний компонент життєвого сценарію жінок середнього дорослого віку, які зазнали сексуального насильства, є глибоко вкоріненим психоемоційним прошарком, що охоплює характер, інтенсивність і тривалість переживань, пов'язаних із травматичним досвідом, а також модальність емоційної реакції на стосунки, події, власне «Я» і майбутнє [8].

Мотиваційно-ціннісний компонент життєвого сценарію жінок середнього дорослого віку, які зазнали сексуального насильства, є ключовим інтегративним утворенням, що формує глибинну смислову основу їхнього існування, визначає внутрішній вектор спрямованості особистості та структурує життєві прагнення у контексті пережитої

травми. У цьому компоненті фіксуються фундаментальні потреби, трансформовані під впливом досвіду насильства, зокрема прагнення до безпеки як базової умови життєдіяльності, що сприймається не лише у фізичному вимірі, а передусім у психологічному, екзистенційному, соціальному та моральному сенсах.

Поведінковий компонент життєвого сценарію жінок середнього дорослого віку, які зазнали сексуального насильства, є зовнішнім виявом інтегрованого впливу когнітивних, емоційних і мотиваційно-ціннісних структур, що були змінені під впливом травматичного досвіду. Цей компонент виявляється у способах реагування на життєві ситуації, характері соціальної участі, стилях міжособистісної взаємодії, модусах самопрезентації, а також у виборі або уникненні певних професійних, побутових чи особистісних ролей.

Узагальнюючи всі структурні компоненти життєвого сценарію – когнітивний, емоційний, мотиваційно-ціннісний та поведінковий – можна ствердно заявити, що вони формують цілісну, взаємопов'язану систему, яка з одного боку, фіксує наслідки сексуального насильства, а з іншого – відкриває можливості для внутрішньої трансформації в межах кризоорієнтованої освітньої моделі психологічної підтримки. Когнітивна сфера визначає уявлення про себе, інших і світ, емоційна – структурує афективне ставлення до пережитого й актуального, мотиваційно-ціннісна – задає напрямок прагнень і сенсожиттєвих орієнтирів, а поведінкова – репрезентує ці процеси у зовнішньому функціонуванні особистості. Спрямоване втручання у всі чотири компоненти дозволяє здійснити не лише адаптаційне відновлення, а й глибинну реконструкцію життєвого сценарію на основі нових смислів, цінностей і способів буття.

Організація емпіричного дослідження психологічних особливостей життєвого сценарію з травматичним досвідом сексуального насильства у жінок середнього віку включає в себе п'ять етапів.

Під час першого етапу дослідження на основі попереднього знайомства з проблемою та результатів попереднього її вивчення, основна увага зосереджена на виборі напряму дослідження, опрацюванні мети та завдань, визначенні об'єкту, предмету та методів дослідження, виборі можливих джерел інформації. На цьому етапі проведений аналіз теоретичних джерел вітчизняних та зарубіжних авторів стосовно проблеми дослідження. Відповідно з'ясовано стан досліджуваності проблеми взаємозв'язку життєвого сценарію з травматичним досвідом сексуального насильства у жінок середнього віку, проаналізовано основні наукові позиції вивчення і розуміння

окресленого феномену, що відображено у побудові теоретичної структурно-функціональної моделі взаємозв'язку життєвого сценарію з травматичним досвідом сексуального насильства у жінок середнього віку.

На другому етапі дослідження проведено роботу щодо визначення завдань, обґрунтування вибірки, розробки програми і збору матеріалу, визначення етапів дослідження, вибір методів, адекватних меті та завданням дослідження, кількісного та якісного аналізу отриманих даних. Вибіркова сукупність респондентів дослідження, спрямованого на вивчення особливостей життєвих сценаріїв жінок середнього дорослого віку, які мали досвід сексуального насильства, є репрезентативною за ключовими соціально-демографічними, біографічними та психоемоційними параметрами, що дозволяє здійснити змістовний аналіз закономірностей формування їхніх індивідуальних сценарієвих структур.

Вибірку дослідження становили 60 жінок середнього дорослого віку, більшість з яких (71,67%) були у віковому діапазоні 36–45 років. Молодша група (20–35 років) становила 18,33%, а старша (46–60 років) – 10%. За рівнем освіти домінували жінки з вищою освітою (56,67%), тоді як респондентки з середньою або професійно-технічною освітою склали відповідно 26,67% та 16,67%. Щодо сімейного статусу, найбільшу частку становили розлучені (36,67%) та незаміжні жінки (33,33%), 13,33% були вдовами, а 16,67% перебували у стабільних стосунках на момент дослідження.

За біографічним параметром тривалості часу після події сексуального насильства, 71,67% жінок мали досвід, що відбувся понад 5 років тому, з них 36,67% – понад 10 років тому. Водночас 26,67% пережили насильство впродовж останніх 5 років, а один випадок (1,67%) був в межах останнього року. Майже половина вибірки (45%) мала досвід звернення по професійну психологічну допомогу, тоді як 55% не отримували підтримки спеціалістів. Тривожним показником є наявність спроб самогубства у 15% респонденток, що свідчить про високий рівень психотравматизації та актуальність проблематики дослідження.

В основу дослідження було покладено наступне припущення: життєвий сценарій жінок середнього дорослого віку, які зазнали сексуального насильства, формується як складна інтеграція когнітивних, емоційних, мотиваційно-ціннісних та поведінкових конструктів, що виникають у відповідь на глибокий психотравматичний досвід і значною мірою визначають характер їхньої адаптації, самоідентифікації та життєвого самовизначення.

Протягом третього етапу дослідження проведено емпірико-діагностичне дослідження. Відомості, отримані відповідно до заповнених респондентами анкет, були використані для подальшого їх статистичного аналізу. Інтерпретація результатів та висновки за темою дисертаційного дослідження завершили дослідницький цикл проведеної роботи. Результати такого аналізу представлені у вигляді схем, таблиць, діаграм та рисунків.

Чотири структурні блоки психодіагностичного інструментарію – проєктивний (на основі незакінчених речень), когнітивно-афективний (на основі шкал посттравматичних когніцій та резильєнтності), когнітивно-сценарний (на основі аналізу ранніх рішень і життєвих виборів), а також ресурсно-прогностичний (на основі оцінки посттравматичного зростання та копінг-стратегій) – забезпечують цілісну багатовимірну модель дослідження життєвих сценаріїв жінок середнього дорослого віку з досвідом сексуального насильства. Комплексне застосування цих інструментів створює методологічно обґрунтовану основу для виявлення сценарних патернів, потенційних джерел особистісного оновлення та механізмів інтеграції травматичного досвіду в позитивну ідентичність (рис. 1).

Рис. 1. Комплекс методик для дослідження компонентів життєвого сценарію з травматичним досвідом сексуального насильства у жінок середнього віку

Всі результати вводилися в таблиці і оброблялися пакетом програми SPSS. Для оцінки відмінностей використовувалися відповідно до вимог параметричні і непараметричні критерії. Здійснювалися якісний, порівняльний та факторний аналізи.

На четвертому етапі дослідження заплановано розробку та апробацію програми комплексного психотерапевтичного супроводу

жінок середнього віку, які пережили сексуальне насильство. Апробація здійснювалася в умовах індивідуальної й групової терапії в рамках довготривалого впровадження інтегративної моделі психокорекційної роботи.

Ефективність програми супроводу заплановано оцінити на п'ятому етапі дослідження на основі повторного застосування діагностичних інструментів (із дотриманням психометричної валідності). Окрім того, протягом всього періоду дослідження проводиться апробація основних результатів роботи на науково-практичних конференціях, а також публікаціях основних матеріалів дослідження у провідних наукових фахових виданнях з психології.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Організація та структура емпіричного дослідження є ключовими факторами в успішному вивченні психологічних особливостей життєвих сценаріїв жінок середнього дорослого віку які мали досвід сексуального насильства. Детальне вивчення цих чинників вимагає врахування методологічних аспектів, правильного вибору засобів та точної системи обробки отриманих даних.

Отримані результати можуть бути використані для розробки практичних рекомендацій щодо покращення комплексного психотерапевтичного супроводу жінок середнього віку, які пережили сексуальне насильство. Впровадження комплексного психотерапевтичного супроводу жінок середнього віку, які пережили сексуальне насильство може сприяти збалансованій інтеграції травматичного досвіду в структуру особистісної ідентичності, активізації внутрішніх ресурсів для посттравматичного зростання та відновлення здатності до побудови позитивного життєвого сценарію.

Дані напрацювання можуть слугувати основою для подальших досліджень у цьому напрямі та створення ефективних систем підтримки та навчання фахівців, які працюють з жінками, що пережили сексуальне насильство, зокрема у сфері психотерапії, кризового консультування, соціальної роботи та реабілітаційної психології.

Література

1. Антоненко Т. Л. Психологічні засади становлення ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця: дис.... д-ра псих. наук 19.00.07. Київ, 2019. 527 с.
2. Власова-Чмерук О. Життєвий шлях та формування життєвої перспективи в умовах війни. *Авіаційна та екстремальна*

психологія у контексті технологічних досягнень : збірник наукових праць, 2024. С. 39-43.

3. Діденко Г. О. Психологічні особливості життєвого стилю осіб з травматичним досвідом: дис.... канд. психол. наук: 19.00.01. Луцьк, 2020. 213 с.

4. Засць І. В., Шевенко А. М. Науково-практичне забезпечення профдіагностичної і профконсультативної діяльності. Київ, 2022. 124 с.

5. Карут К. Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів. Київ : Дух і Літера, 2017. 496 с.

6. Литвиненко С. А., Ямницький В. М. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти. *Психологія: реальність і перспективи* : зб. наук. пр. РДГУ, 2015. № 4. С. 14-17.

7. Москальов І. О., Лисенко Д. П. Застосування методів математичної статистики у психолого-педагогічних дослідженнях. Київ : НУОУ, 2023. 187 с.

8. Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів. Інтерв'ю провела Кеті Карут. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 496 с.

9. Саннікова О. П. Схильність особистості до психологічного подолання суб'єктивно складних ситуацій. *Наука і освіта*, 2014. № 9. С. 42-48

10. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 160 с.

References

1. Antonenko, T. L. (2019) *Psykholohichni zasady stanovlennia tsinnisno-smyslovoi sfery osobystosti maibutnoho fakhivtsia* [Psychological foundations of the formation of the value-semantic sphere of the personality of a future specialist]: dys.... d-ra psyk. nauk 19.00.07. Kyiv. (in Ukrainian)

2. Vlasova-Chmeruk, O. (2024) *Zhyttievyi shliakh ta formuvannia zhyttievoi perspektyvy v umovakh viiny* [Life path and formation of life prospects in wartime]. *Aviatsiina ta ekstremalna psykholohiia u konteksti tekhnolohichnykh dosiahnen: zbirnyk naukovykh prats*, 39-43. (in Ukrainian)

3. Didenko, H. O. (2020) *Psykholohichni osoblyvosti zhyttievoho stylu osib z travmatychnym dosvidom* [Psychological characteristics of the lifestyle of people with traumatic experiences]: dys.... kand. psykhol. nauk: 19.00.01. Lutsk. (in Ukrainian)

4. Zaiets, I. V., & Shevenko, A. M. (2022) *Naukovo-praktychne zabezpechennia profdiagnostychnoi i profkonsultatyvnoi diialnosti* [Scientific and practical support for professional diagnostic and counselling activities]. Kyiv. (in Ukrainian)

5. Karut, K. (2017) *Pochuty travmu. Rozmovy z providnymy spetsialistamy z teorii ta likuvannia katastrofichnykh dosvidiv* [Hearing trauma. Conversations with leading experts on the theory and treatment of catastrophic experiences]. Kyiv: Dukh i Litera. (in Ukrainian)

6. Lytvynenko, S. A., & Yamnytskyi, V. M. (2015) Psykholohiia travmy: transheneratsiinyi ta fenomenolohichniy aspekty [Psychology of trauma: transgenerational and phenomenological aspects]. *Psykholohiia: realnist i perspektyvy: zb. nauk. pr. RDHU*, 4, 14-17. (in Ukrainian)
7. Moskalov, I. O., & Lysenko, D. P. (2023) Zastosuvannia metodiv matematychnoi statystyky u psykholohopedahohichnykh doslidzhenniakh [Application of Mathematical Statistics Methods in Psychological and Pedagogical Research]. Kyiv: NUOU. (in Ukrainian)
8. Pochuty travmu. Rozmovy z providnymy spetsialistamy z teorii ta likuvannia katastrofichnykh dosvidiv. Interviu provela Keti Karut [Hearing Trauma. Conversations with Leading Experts on the Theory and Treatment of Catastrophic Experiences. Interviews conducted by Katie Caruth] (2017). Kyiv: DUKh I LITERA. (in Ukrainian)
9. Sannikova, O. P. (2014) Skhylnist osobystosti do psykholohichnoho podolannia subiektyvno skladnykh sytuatsii [Personality predisposition to psychological overcoming of subjectively difficult situations]. *Nauka i osvita*, 9, 42-48. (in Ukrainian)
10. Turynina, O. L. (2017) Psykholohiia travmuiuchykh sytuatsii [Psychology of traumatic situations]. Kyiv: DP «Vydavnychiy dim «Personal». (in Ukrainian)